

Poimanje milosti u djelu Romana Guardinija

Đuro ZALAR

Sažetak

Polazeći od posebnosti svoje katedre za »Filozofiju religije i katolički/kršćanski svjetonazor« Romano Guardini (1885.–1968.) je u razradbi filozofskih i teoloških pitanja i tema zastupao cjeloviti pristup. Tako je i poimanje milosti razvio kao sveobuhvatno Božje spasenjsko djelovanje prema čovjeku, nadilazeći tako usko gledanje školske teologije svoga vremena koja je milost promatrala u prvom redu kao određenu stvarnost u čovjeku. Prema Guardiniju milost ima ove temeljne aspekte: Bog je u povijesti spasenja očitovao svoju posvemašnju naklonost i okrenutost prema čovjeku (1). To se ponajprije očitovalo u stvaranju koje je temelj čovjekove upućenosti na Boga (2). Po Kristovu otkupljenju čovjek u njemu zadobiva novi bitak (3) i uveden je u osobno zajedništvo s Trojedinim Bogom (4). Unoseći u svoje promišljanje kategorije dijaloškog personalizma, Guardini je uspio oživjeti jednostrani ontičko–naravni način gledanje milosti, karakterističan za neoskolastičku teologiju prve polovice ovog stoljeća. Njegov je pak angažirani sintetički govor, koji sadrži pronicave uvide i formulacije, značajan prinos u stvaranju suvremenoga teološkog govora.

Uvod

U prikazu teologije milosti 20. stoljeća Heribert Mühlen ističe da bi u obradbi te teme trebalo premisliti »*cjelinu* teologije«, jer i prema katoličkom poimanju nauk o milosti nije tek samo jedan 'traktat' među ostalima, već on ponajprije »otvara formalni horizont razumijevanja svake teološke izreke, odnosno on sam jest taj horizont«. ¹ Otto Hermann Pesch dalje ističe kako teologija treba milost vrednovati »kao sveobuhvatnu perspektivu svih teoloških tema«. ² Gisbert Greshake i Eva–Mari Faber napokon ističu da je milost, »kao sveobuhvatni pojam spasenjskog djelovanja (...) središnji, temeljni i opći motiv cjelokupne teologije«. ³

- 1 Heribert MÜHLEN: Gnadenlehre, u: Herbert VORGRIMLER / Robert VANDER GUCHT (ur.): *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert. Perspektiven, Strömungen, Motive in der christlichen und nichtchristlichen Welt*, 3. sv., Freiburg, Herder, 1970., str. 148–192, ovdje 148.
- 2 Otto Hermann PESCH: Gnade, u: Peter EICHER (ur.): *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe. Erweiterte Neuauflage in 5 Bänden*, 2. sv., München, Kösel–Verlag, 1991., str. 253–265, ovdje 264.
- 3 Gisbert GRESHAKE / Eva–Maria FABER: Gnadenlehre, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, 4. sv., Freiburg, Herder, ³1995., stupci 794–796, ovdje 794.

Navedenim je naznakama, držimo, teologija Romana Guardinija (1885.–1968.)⁴ veoma bliska. On se, naime, u skladu s posebnosću svoje katedre za »Filozofiju religije i katolički/kršćanski svjetonazor«,⁵ u razradbi teoloških i filozofskih pitanja u svojim razmišljanjima nije ograničio na okvir pojedinih znanstvenih disciplina, kako teoloških tako filozofskih, nego je pritom zastupao cjeloviti pristup. Njegov veoma opsežan opus,⁶ od kojega je tek mali dio preveden na hrvatski jezik,⁷ velikim se dijelom nalazi izvan uobičajene akademske sistematike.⁸ Iako je istraživanje njegovog opusa u posljednja dva desetljeća vrlo intenzivno, tema milosti nije iscrpno obrađena. Neki je autori samo uopćeno dotiču,⁹ drugi je pak obrađuju pod određenim vidi-

- 4 O njegovom životu i radu vidi opsežnu i temeljitu biografiju: Hanna-Barbara GERL: *Romano Guardini, 1885–1968. Leben und Werk*, Mainz, Matthias-Grünewald-Verlag, 1985.; vidi također: Romano GUARDINI: *Stationen und Rückblicke*, Würzburg, Verbund-Verlag, 1965.; ISTI, *Wahrheit des Denkens und Wahrheit des Tuns. Notizen und Texte 1942–1964*, Paderborn, Schöningh, 1980.; ISTI, *Berichte über mein Leben. Autobiographische Aufzeichnungen*, Düsseldorf, Patmos Verlag, ²1985.
- 5 Nakon habilitacije u predmetu dogmatike 1922. godine u Bonnu, Guardini je već iduće godine u Berlinu preuzeo novoosnovanu Katedru za »Filozofiju religije i katolički svjetonazor« i na njoj djelovao do 1939. godine kad je na intervenciju države Katedra ukinuta a Guardini prisilno umirovljen. Nakon Drugog svjetskog rata Guardini je od g. 1945. pa do g. 1948. predavao na Katedri za »Filozofiju religije i kršćanski svjetonazor« na Sveučilištu u Tübingenu a potom do 1962. na istoimenoj Katedri na Sveučilištu u Münchenu.
- 6 Usp. *Bibliographie Romano Guardini (1885–1968). Guardinis Werke, Veröffentlichungen über Guardini, Rezensionen*, izradio Hans Mercker, izdala Katholische Akademie in Bayern, Paderborn, Schöningh, 1978. Ova bibliografija sadrži 1.849 naslova Guardinijevih radova i 2.010 naslova radova o njegovom djelu. Popis jednog dijela potonje objavljenih radova vidi kod: Alfons KNOLL: *Glaube und Kultur bei Romano Guardini*, Paderborn, Schöningh, 1994., str. 557–579.
- 7 Romano GUARDINI: *Sveti znakovi*, Zagreb, Dominikanska naklada »Istina«, 1934. – novo izdanje: Split, Verbum, ²1998.; ISTI, *Pred Boga bez krinke. Duh psalama. Put i plod*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1968.; ISTI, *Križni put Gospodina našega Isusa Krista*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1969.; ISTI, *Uvod u molitvu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1969. Iz djela Romano GUARDINI: *Reiner Maria Rilkes Deutung des Daseins. Eine Interpretation der Duineser Elegien*, München, Kösel-Verlag, ²1961. objavljen je izvadak: Deveta elegija, u: Ante STAMAC / Vjeran ZUPPA (ur.): *Nova evropska kritika*, 2. sv., Split, Izdavački centar mladih »Marko Marulić«, 1969., str. 85–105. O Guardiniju je pisao: Ivan KOPREK: Humanizam u povratku Transcendencije. Elementi humane prakse u filozofiji Romana Guardinija, u: ISTI, *Korak za smisao. Antropologijsko–etičke studije i eseji*, Zagreb, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, 1992., str. 153–171.
- 8 Iz većeg broja kritičkih prikaza Guardinijevog opusa izdajamo: Hans Urs von BALTHASAR: *Romano Guardini. Reform aus dem Ursprung*, München, Kösel-Verlag, 1970.; Eugen BISER: *Interpretation und Veränderung. Werk und Wirkung Romano Guardinis*, Paderborn, Schöningh, 1979.; Arno SCHILSON: *Perspektiven theologischer Erneuerung. Studien zum Werk Romano Guardinis*, Düsseldorf, Patmos Verlag, 1986.; ISTI (ur.): *Konservativ mit Blick nach vorn. Versuche zu Romano Guardini*, Würzburg, Echter, 1994.
- 9 Usp. Heribert MÜHLEN: Gnadenlehre, u: Herbert VORGRIMLER / Robert VANDER GUCHT (ur.): *Nav. dj.*, str. 158; Hans Urs von BALTHASAR: *Nav. dj.*, str. 45–46; Arno SCHILSON: *Perspektiven theologischer Erneuerung*, str. 168s.

kom.¹⁰ Mi želimo – u smislu maloprije naznačenih zapažanja – izložiti Guardinijevo cjelovito poimanja milosti, s naglaskom na antropologiju, kojoj je on obraćao osobitu pozornost.

Uz Guardinijevu katedru vezana je još jedna posebnost. Njegovi su slušači bili ne samo studenti teologije nego i studenti svih fakulteta unutar sveučilišta. Izazvan takvim auditorijem, Guardini je shvatio da treba komunicirati govorom koji će biti primjeren takvim slušateljima. Tako je dana 9. siječnja 1960. zabilježio u svoj dnevnik da bi trebalo stvoriti teologiju koja bi polazila od Pisma, Tradicije Crkve i od »suštine života« i da bi jezik teologije trebao biti »zajednički«¹¹ teologu i laiku. Njegovom nastojanju oko stvaranja novog teološkog govora želimo također obratiti primjerenu pozornost.

Guardini je svoja djela zapravo tek iznimno pisao kao sustavne i strogo znanstveno oblikovane rasprave, pa je i obradba pojedinih tema u nekom djelu bila zapravo tek djelomična. Često je u izlaganju donosio kratke, »aforističke«, formulacije pojedinih pitanja, koje su više natuknice nego razrađena razmišljanja. Stoga je potrebno, u obradbi naše teme milosti, iz različitih djela skupljati pojedine sastavnice i uklopiti ih u mozaičnu cjelinu. Pritom ćemo, u nakani da se što više približimo Guardinijevoj misli i njegovom osebujnom načinu razmišljanja, slijediti njegove tekstove. To znači da naše izlaganje smije njegovo gradivo usustaviti samo do određene mjere. Prevelika sustavnost sputala bi njegovu misao. U skladu s naznačenom naravi Guardinijevog opusa i zbog činjenice da je on u svojim djelima tek iznimno citirao druge autore, iako je njihove misli i te kako uvažavao i unosio u svoje tekstove, ovo će izlaganje načelno biti imanentno.

Milost prema Guardiniju ima ove temeljne aspekte: Bog je u povijesti spašenja očitovao svoju osobitu naklonost prema čovjeku (1). To se ponajprije očitovalo u stvaranju koje je temelj čovjekove upućenosti na Boga (2). Po Kristovu otkupljenju čovjek je u njemu dobio novi bitak (3) i uveden je u osobno zajedništvo s Trojedinim Bogom (4).

1. Božja okrenutost k čovjeku

Sažet i sveobuhvatan opis milosti susrećemo u Guardinijevom postumno objavljenom djelu *Egzistencija kršćanina*: »Jer milost konačno nije ništa drugo nego okrenutost svetog i živog Boga k čovjeku; njegovo stavljanje u Božju životnu blizinu«. ¹² Tom definicijom milosti naznačena su dva osnovna vidika

10 O problemu odnosa naravi i milosti vidi disertaciju evangeličkog teologa: Ulrich KÜHN: *Natur und Gnade. Untersuchungen zur deutschen katholischen Theologie der Gegenwart*, Berlin, Lutherisches Verlagshaus, 1961., str. 54–65: Theologie des Lebendig-Konkreten bei Romano Guardini. Usp. Eva-Maria FABER: Zum Verständnis von Natur und Gnade in den Ethik-Vorlesungen Romano Guardinis, u: *Theologische Revue* 93 (1997) br. 1, stupci 1–15.

11 Romano GUARDINI, *Wahrheit des Denkens und Wahrheit des Tuns*, str. 125.

12 ISTI, *Die Existenz des Christen. Herausgegeben aus dem Nachlaß*, Paderborn, Verlag Ferdinand Schöningh, 1976., str. 63.

Guardinijevog poimanja milost: Božja okrenutost k čovjeku i posljedično tome čovjekovo prebivanje u Božjoj blizini.

Ta »aforistička« formulacija osvjetlit će se i raščlaniti u kontekstu jednog drugog Guardinijevog djela, koje ima karakterističan naslov *Sloboda, milost, sudbina*.¹³ Ono je pokušaj izgradnje jedne antropologije, kako to naznačuje i sam podnaslov *Tri poglavlja uz tumačenje tubitka*. U tom djelu autor oslikava sveobuhvatni obris poimanja milosti, ali pritom ne daje njeno bliže tumačenje. Štoviše, u dijelu s naslovom »Milost u kršćanskoj egzistenciji«¹⁴ napominje da ne kani ulaziti u »pojedine probleme nauka o milosti«.¹⁵ Izlaganje je u ovom djelu, ističe Guardini, u prvom redu vođeno nastojanjem »da se zadobije pogled na povezanost kršćanskog opstojanja«,¹⁶ da se »iz cjeline promišlja cjelinu«¹⁷ i da se za pojedine fenomene pokuša dati »tumačenje iz psihologije, filozofije i teologije«.¹⁸

U prvom dijelu, u izlaganju o slobodi, koje postupno prelazi u razmatranje o milosti, Guardini ocrta milost kao sveobuhvatnu stvarnost spasenja: »Sve što pripada k spasenju jest milost, dar i djelovanje Boga otkupitelja«.¹⁹ Započinjući izlaganje o milosti u kršćanskoj egzistenciji, Guardini će ustvrditi: »Ta cjelina: da je Bog u slobodnoj naklonosti mislio čovjeka, pozvao ga, uzdigao ga k sebi u poseban osobni odnos, podario mu život, koja proizlazi iz njegovog vlastitog života – to je milost u pravom smislu«.²⁰ To je milost koja je bila ostvarena u raj. Po grijehu je čovjek ispao iz milosti. Bog se u Isusu Kristu nanovo naklonio čovjeku i pozvao ga u zajedništvo. »U Kristu Bog susreće čovjeka, poziva ga k sebi i daje mu pretpostavke da to može učiniti. Poslušaj li, uspostavlja se odnos nove vrste: Bog čovjeku oprašta njegovu krivnju, otvara mu svoju skrivenu istinu, obznanjuje mu volju svoje ljubavi i u njemu stvara početak novog života, koji se kroz zemaljski život treba razvijati i jednoć očitovati. To je milost u kršćanskom smislu«.²¹ Želeći pobliže ocrtati značenje milosti Guardini kaže da je ona »ponajprije milosrđe Božje, kako se ono objavljuje u Kristu; njegovo raspoloženje prema čovjeku, njegova ljubav«.²² Ta se ljubav ne temelji na tome da bi čovjek iz svoje vlastitosti bio dostojan Božje ljubavi. Ta on je njegovo stvorenje i njemu zahvaljuje svoju bit i stvarnost. Božja ljubav ima naprotiv svoj motiv u sebi samoj: »Ona je posvemašnja inicijativa koja prethodi sve-

13 ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal. Drei Kapitel zur Deutung des Daseins*, München, Kösel-Verlag, ⁵1967.

14 Isto, str. 140–149.

15 Isto, str. 146, bilješka 3.

16 Isto, str. 11.

17 Isto, str. 13.

18 Isto, str. 14.

19 Isto, str. 84.

20 Isto, str. 142.

21 Isto, str. 144.

22 Isto.

mu bitku i pravu njezinog objekta. Božja ljubav je stvaralačka i utemeljuje čovjeka u smislu i bitku.²³ I još jedno Guardinijevo određenje milosti: Ta cjelina: da je Bog čovjeku naklonjen i da ga je stvorio kao konačno biće, koje je predmet njegove ljubavi; »da on to biće ljubi stvarno i istinski i s Božjom ozbiljnošću – sve to jest milost, čisto otvaranje svete blagonaklonosti, koja se nikakvom moći ne može iznuditi niti bilo kojim pravom tražiti.«²⁴

2. Upućenost čovjeka prema Bogu

Kako je već prije naznačeno u djelu *Sloboda, milost, sudbina* u fenomenološkom opisu, Guardini daje osnovne obrise svog poimanja milosti. Tako će tu reći da se čovjek ostvaruje u susretu sa stvarima i ljudima. Istinski pak susret, koji odlučuje smisao spasenja, »ide iznad svijeta k njegovom Stvoritelju, k Bogu.«²⁵ Sam Bog je došao u susret čovjeku, »pozvao ga i uzeo u novi odnos Ja–Ti. U njemu je on istom postao ono biće, koje je Bog mislio: slikom Božjom, njegovim namjesnikom u svijetu, gospodarom pod njegovim gospodstvom.«²⁶ Da ga je Bog »uzdigao k sebi u osobiti personalni odnos« također je »milost u pravom smislu.«²⁷ Tako je milost i sâm temeljni odnos čovjeka i Boga, uspostavljen stvaranjem. Dalje tumačenje te tematike Guardini daje u djelu *Svijet i osoba*, koje u podnaslovu – *Pokušaji uz kršćanski nauk o čovjeku*²⁸ – jasno naznačuje da i to djelo ima antropološki značaj. Temu milosti ovdje obrađuje u čvrstoj povezanosti s poimanjem osobe,²⁹ uzimajući kao njenu temeljnu odrednicu odnos čovjeka i Boga, što je ujedno i perspektiva njegova shvaćanja milosti. Već ovdje možemo nagovijestiti da Guardini taj odnos promatra u dvije različite situacije: prvo po stvaranju i drugo po otkupljenju. Njih ipak ne razlikuje dovoljno. One se u izlaganjima prelijevaju. Tek je implicitno prisutno njihovo razlikovanje.

Osoba ne stoji »kao dovršena i samodovoljna monada u sebi«³⁰ već je za nju važan odnos prema drugoj osobi. Guardini upozoruje da osoba ne smije ostati samo u okviru sheme subjekt–objekt, gledajući u drugome tek objekt, već u drugome otkriva svoj »Ti«.³¹ Značenje susreta s drugim osobama je u tom da se osoba u susretu s drugom osobom aktualizira. Osoba, dakle, ovisi o

23 Isto; usp. Romano GUARDINI: *Die Existenz des Christen*, str. 183.

24 ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 145.

25 Isto, str. 142.

26 Isto.

27 Isto.

28 Romano GUARDINI, *Welt und Person. Versuche zur christlichen Lehre vom Menschen*, Würzburg, Werkbund-Verlag, ⁵1962.

29 Usp. Jörg SPLETT, *Zum Person-Begriff Romano Guardinis. Ein »Versuch« christlich-philosophischen Nach-denkens*, u: Walter SEIDEL (ur.): »*Christliche Weltanschauung*«. *Wiederbegegnung mit Romano Guardini*, Würzburg, Echter, 1985., str. 80–109.

30 Romano GUARDINI, *Welt und Person*, str. 131.

31 Usp. isto, str. 135.

tome da uopće postoje druge osobe; ona je samo onda smisljena ako postoje drugi s kojima se može susresti. Tu istu stvarnost Guardini izriče riječima »da čovjek bitno stoji u dijalogu«,³² koji se ostvaruje jezikom. I zaključuje da osoba postoji »u formi dijaloga, upućena na drugu osobu. Ona je određena iz biti, da postane Ja jednoga Ti«. ³³ Tu je važno istaknuti da se Guardini jasno ograđuje od poimanja aktualnog personalizma, prema kojem osoba nastaje istom u susretu. Jer »osoba nije samo puka mogućnost da se bude, nego također zbiljnost; ne samo čin, nego također lik«. ³⁴

Od promatranja odnosa ljudskih osoba Guardini prelazi na promatranje odnosa ljudske osobe prema Božjoj osobi, dajući tako značajan poticaj uvođenju u katoličku teologiju dijaloškog razumijevanja osobe, ³⁵ odnosno milosti. ³⁶ Dok ljudska osoba ovisi o tome da druge osobe uopće postoje, njezin odnos s Bogom, s apsolutnom personalnošću, sasvim je drukčiji. »Bez nje konačna osoba ne može postojati«. ³⁷ I to ne samo stoga, što je Bog čovjekov stvoritelj i što čovjek konačno samo u njemu nalazi smisao svoga života, nego jer on postoji samo u usmjerenosti na Boga. Čovjekova osobnost ne može biti ispunjena onim što je ljudsko, tako da bi on mogao po volji svoj Ti imati u Bogu ili se pak tog odnosa odreći i pritom i dalje ostati osobom. »Moj Ja sastoji se naprotiv bitno u tome da je Bog moj Ti«. ³⁸ Guardini će to još istaknuti tvrdnjom: »Osoba ima smisljeno značenje koje nadilazi važnost njezinog bitka. Na određen način njezin smisao je bezuvjetan«. ³⁹ To posebno odličje čovjeka kao osobe, po Guardiniju proizlazi iz načina kako je Bog stvorio čovjeka. Kad se kaže da je Bog stvorio osobu, to je nešto sasvim drugo nego kad on u opstojnost stavlja neosobno biće: »Stvari nastaju po Božjoj zapovijedi a osoba po Božjem pozivu. Ovaj pak znači da Bog nju [osobu] poziva k svojem Ti – točnije, da on samog sebe određuje da bude čovjekov Ti«. ⁴⁰ To Božje okrenuće k čovjeku, koje utemeljuje njegov odnos

32 Isto, str. 138.

33 Isto, str. 143.

34 Isto, str. 137; usp.: Bernhard LANGEMEYER, *Der dialogische Personalismus in der evangelischen und katholischen Theologie der Gegenwart*, Paderborn, Verlag Bonifacius-Druckerei, 1963., str. 107–108, 193.

35 Usp. isto, str. 247–264: Das relations-bestimmte Personverständnis bei Romano Guardini.

36 Usp. Heribert MÜHLEN, *Gnadenlehre*, u: Herbert VORGRIMLER / Robert VANDER GUCHT (ur.), *Nav. dj.*, str. 158.

37 Romano GUARDINI: *Welt und Person*, str. 144.

38 Isto.

39 Isto.

40 Isto, str. 145. Kako je već prije rečeno, Guardini u svom izlaganju ne teži k potpunoj sustavnosti. No, on se u opisu nekog pitanja ne zadovoljava tek s jednom formulacijom ili definicijom, nego nastoji stvoriti više njih i tako sveobuhvatnije izraziti dotični sadržaj. Tako, uz gore u tekstu citirani izričaj, evo opis istog sadržaja u novoj, značajnoj formulaciji: »Bog je čovjekov apsolutni Ti. U tome da je to tako, sastoji se stvorena osobnost. [...] Bog je sebe, stvarajući, postavio njegovim Ti i on to jest, želi li to čovjek ili ne. Ovaj je pak u toj mjeri čovjek, ukoliko, spoznavajući i slušajući, ostvaruje Ti–odnos prema Bogu« (isto).

prema Bogu, Guardini promatra kao nešto izvanredno: »Milost je dalje sâm odnos u koji Bog diže čovjeka.«⁴¹ Tako je ovo izlaganje o osobi, koja je bitno označena odnosom čovjeka prema Bogu, ujedno i izlaganje o milosti.

3. Novi bitak u Kristu

»Bit osobe temelji se naposljetku u njenom odnosu prema Bogu.«⁴² Ta značajna Guardinijeva formulacija zaključuje razmatranje prijašnjeg odlomka o čovjekovoj upućenosti na Boga kako proizlazi iz stvaranja. No ona nas ujedno i uvodi u novi korak, u novi čovjekov položaj, koji je određen otkupljenjem.

U raspravi »Vjera u milost i svijest krivnje«, koju je napisao već 1934. godine, tu novu situaciju Guardini je posve stavio u kristološku perspektivu: »Milost je princip onog opstojanja koje nam dolazi iz osobe, iz sudbine, iz poruke Isusove.«⁴³ Riječ milost ne označuje nikakvu opću religioznu kategoriju, nikakav pojam znanosti o religiji, nego naprosto »jedno 'ime': temeljno određenje onog opstojanja, koje Krista uzima kao polazište.«⁴⁴ Polemizirajući s novovjekovnim poimanjem o autonomnosti čovjeka, Guardini ističe da temeljni lik ljudskog opstojanja jest »most, a ne blok. Još bolje prijelaz i uzlet. Upravo to je drugo ime za milost; ipak u punijem smislu riječi nego kod stvaranja: Slobodni Bog mu pristupa, jer on to ljubeći želi; čovjek, napuštajući samog sebe, živi usmjeren na njega i upravo tako postaje on sam.«⁴⁵ Tako shvaćena milost posve određuje život kršćanina: »Milost je pretpostavka, nutarnji lik i djelatna snaga kršćanskog opstojanja.«⁴⁶ Guardini će vrlo kratko reći »da je milost shema ljudske egzistencije«⁴⁷ ili da je »oblik otkupljenog življenja«,⁴⁸ ili pak u obliku natuknice: »Milost kao princip kršćanske egzistencije. Udio u Kristu i njegovoj pravednosti.«⁴⁹

Kršćanin od Krista, dakle, dobiva novi bitak. Značenje tog postulata Guardini utemeljuje biblijski, prvenstveno teologijom svetoga Pavla, »proroka kršćanskog načina opstojanja.«⁵⁰ U njega se nalazi neobična tvrdnja, formulirana različito, nauk naime »da Krist egzistira u vjerniku, odnosno vjernik u

41 Romano GUARDINI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 146.

42 ISTI, *Welt und Person*, str. 146.

43 ISTI, *Der Glaube an die Gnade und das Bewußtsein der Schuld*, u: ISTI, *Unterscheidung des Christlichen. Gesammelte Studien. 1923–1963*, Mainz, Matthias-Grünwald-Verlag, ²1963., str. 367–390, ovdje 372.

44 Isto, str. 373.

45 Isto, str. 376.

46 Isto, str. 367.

47 Isto, str. 379.

48 Romano GUARDINI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, Würzburg, Werkbund-Verlag, ²1961., str. 73.

49 ISTI, *Ethik. Vorlesungen an der Universität München (1950–1962)*, 2. sv., Mainz, Matthias-Grünwald-Verlag / Paderborn, Verlag Ferdinand Schöningh, ²1994., str. 1241.

50 Arno SCHILSON, *Perspektiven theologischer Erneuerung*, str. 160.

Kristu».⁵¹ Guardini navodi više biblijskih mjesta koja to potkrjepljuju, tako se, primjerice Prva poslanica Korinćanima obraća »posvećenima u Kristu Isusu« (1,2); Poslanica Filipljanima »svima svetima u Kristu Isusu« (1,1); »Nikakve dakle sada osude onima koji su u Kristu Isusu« (Rim 8,1); »Dakle, je li tko u Kristu, nov je stvor« (2 Kor 5,17). »Zar ne spoznajete sami sebe: da je Isus Krist u vama ?« (2 Kor 13,5). Najjasnije je to formulirano riječima: »Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist« (Gal 2,20). Tu nazočnost Krista u vjerniku ne smije se, ističe Guardini, tumačiti psihološki ili pedagoški. Ona je realna: »Taj pneumatski Krist, koji u sebi nosi svu puninu stvarnosti i sudbine, čini životnu temu, koja je u svakom vjerniku nanovo postavljena – i ne samo ta tema, nego istodobno moć, koja je [temu] provodi, jer provođenje je milost«.⁵² Tako vjernik, osim prirodnog razvitka, prolazi još i drugi razvitak, onaj od duhovnog djetinjstava prema punini.

Pavao govori o stvarnom prebivanju pneumatskog Krista u vjerniku, koje je »trajni temelj osobne egzistencije«.⁵³ Za dublje razumijevanje tog fenomena Guardini upućuje na Pavlov doživljaj obraćenja u Damasku (usp. Dj 9).⁵⁴ Događaj znači otkupljenje njegovog cijelog bića. Krist »ulazi u njega. Upravo time Pavao dobiva novo središte i oblik opstojanja«.⁵⁵

Fenomen prebivanja Krista u kršćaninu⁵⁶ Guardini utemeljuje pneumat-ski. Bez ulaženja u dalje tumačenje on sintetički zaključuje: Duh Sveti je taj koji Krista »unos i vjernika«.⁵⁷ Na drugom mjestu daje ovaj postulat: Milost u biti »nije ništa drugo nego u obliku odnosnog izričaja formulirani iskaz o djelovanju Duha. Ona je način kako djeluje Duh«⁵⁸. Njegovo djelovanje Guardini označuje paradoksalnim, jer ono što je čovjeku potrebno, to mu je po Duhu darovano i, s druge strane, upravo to darovano postaje mu istinski vlastito.⁵⁹ Krist je pak 'Gospodar Duha', »onaj koji je donio mogućnost milosti, koji je poslao Duha i sebe postavio sadržajem njegovog djelovanja«.⁶⁰

Kristovo otkupljenje za čovjeka znači, dakle, novu situaciju: »Otkupljeno življenje utemeljeno je time, da Božje Ti, koje u Kristu dolazi ususret čovjeku,

51 Romano GUARDINI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, str. 74. Usp. isto, 74–84; ISTI, *Welt und Person*, str. 147–151; ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 78 pass.; ISTI, *Die Existenz des Christen*, str. 365–366.

52 ISTI, *Welt und Person*, str. 148.

53 Isto, str. 151.

54 Usp. isto, str. 151–153; Romano GUARDINI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, str. 32–35; ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 75–79.

55 ISTI, *Welt und Person*, str. 153.

56 Guardinijevo izlaganje o kategoriji »biti–u« (»In–Sein«) Eugen BISER ocjenjuje kao »najpronicavije i ujedno i najlucidnije u cijelom djelu« (ISTI, *nav. dj.*, str. 77).

57 Romano GUARDINI: *Welt und Person*, str. 154.

58 ISTI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, str. 73.

59 Usp. ISTI, *Welt und Person*, str. 162; ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 147–148.

60 ISTI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, str. 73

njegov Ja unosi u sebe, odnosno on sam ulazi u njega [čovjeka]«. ⁶¹ Time je već naznačen prijelaz u novi korak našeg razmatranja.

4. *Osobno zajedništvo s Trojedinim Bogom*

U djelu »Sloboda, milost, sudbina«, gdje Guardini daje opis osnovnih aspekata milosti, nakon dosad već iznesenih, susrećemo ovaj: Milost znači »imati udjela u Bogu, ali tako da on sam daje mogućnost da ga se posjeduje«. ⁶² U tome vidimo dva pitanja: prvo, što to znači imati udjela u Bogu, i drugo, kako Bog daje tu mogućnost?

U nakani da obrazloži naznačenu stvarnost, u djelu »Svijet i osoba«, Guardini poduzima tumačenje otajstva Trojedinog Boga, posebno osobitosti Božje osobnosti. Prema Objavi riječ je o »tajanstvenom i preobilnom načinu, kako je Bog osoba«. ⁶³ U smislu objave Staroga zavjeta o jednom Bogu, Isus kao novost objavljuje »način kako taj Bog kaže 'Ja'«. ⁶⁴ Njemu se Isus obraća oslovljavajući ga imenom 'Otac', govoreći to »iz bitka i punomoći«; Isus otvoreno očituje svoje sudioništvo na Božjem bitku i to tako da u tom jednom bitku bude »očito jedno odrješito sučelništvo«. ⁶⁵ Taj odnos – jedinstvo Božjeg bitka i sučelništvo egzistencije; istost života i autentična napetost Ja–Ti odnos – u Novom zavjetu ima dva modela tumačenja: po odnosu otac i sin, i po odnosu čovjek i riječ. Život, koji je po sebi skriven, otvara se po rađanju i po govoru. To se zbivanje ovdje očituje s apsolutnom uzornošću: »U njemu se razvija savršeni Ja–Ti odnos; tako savršen da se Ja u odnosu na Ti ne samo aktualizira nego uopće u odnosu na njega istom biva (*wird*) – u odnosu na onaj Ti, koji ni ne susreće ni ne poziva, nego ga sam rađa«. ⁶⁶ To znači da je time izrečena »apsolutnost Jednosti i ujedno apsolutnost darivanja; bliskost blizine i također strahopočitanje pred distancom posebne vrste«. ⁶⁷ To je, po Guardinijevom mišljenju, u Novom zavjetu izraženo na svim onim mjestima gdje Isus govori o Duhu, posebice u oproštajnim govorima; »Jer Duh sve poniče, i dubine Božje« (1 Kor 2,10). Po Duhu, u Sinu, zbiva se Objava. Događanje između Oca i Sina znači ljubav: »jer njezin se smisao sastoji ujedno u darivanju i u jedinstvu«. ⁶⁸ I ta je ljubav u Bogu stvaralačka: »Iz božanske ljubavi proizlazi osoba: Duh Sveti«. ⁶⁹ U usporedbi s odnosom između Oca i Sina, njegov je odnos prema Ocu i Sinu, poseban. Na to ispravno upućuje Bernhard Langemeyer tumačeći da kad Bog kaže Ja, to je govorenje kao Ti, »kod kojeg

61 ISTI, *Welt und Person*, str. 157.

62 ISTI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 146.

63 ISTI, *Welt und Person*, str. 157–158.

64 Isto, str. 158.

65 Isto.

66 Isto, str. 159.

67 Isto.

68 Isto.

69 Isto.

su Ja i Ti jedno u 'Trećemu'«. ⁷⁰ Dok se, dakle, odnos Oca i Sina može označiti kao dijaloški odnos Ja–Ti, odnos Oca ili Sina prema Duhu Svetome jedna je osobita, ne dijaloška, ali ipak osobna relacija.

Guardini to sažeto problematizira u članku »Misli o odnosu kršćanstva i kulture« ⁷¹, koji je napisao već 1926. godine. Tu on trojno perihoretično jedinstvo Božje – međusobno prožimanje i u–bivovanje triju Božanskih osoba – opisuje stvarajući nove nazive, koji nisu uobičajeni ni u njemačkoj teologiji. Čin koji Otac i Sin upućuju jedan na drugoga upravo je 'Duh'; taj odnos Guardini opisuje igrom riječi. ⁷² 'Duh', također relacionalni pojam, zbilja je zajedništava, kao i 'Otac' i 'Sin'. 'Duh' je dapače »temeljna zbilja ovoga 'u' (*des 'In'*); način, kako Otac imajući zajedništvo sa Sinom i u Sinu jest«. ⁷³ Duh je međusobno pronicanje i u–bivovanje Oca i Sina. ⁷⁴

Duh Sveti je, dakle, kao Otac i Sin, također odnosni pojam jer je utemeljen činom koji obojicu upućuju jednog na drugog. Duh je prebivanje i prožimanje osoba Oca i Sina. U tumačenju Trojstva imamo, dakle, dvije kategorije. Prva je Ja–Ti–odnos Oca i Sina. Druga, bitno povezana s prvom, jest 'biti–u' (*In–Sein*) Duha. »Bez 'biti–u' Trećega, sučelnništvo od Ja i Ti bilo bi samo neko boravljenje jednog pokraj drugog (*ein Nebeneinander*), ne i jedno Ja–Ti–zajedništvo«. ⁷⁵

Svrha tog Guardinijevog tumačenja jest pokazati gdje je pralik ljudske osobe. Time on ujedno želi dati bliže određenje naravi milosti. Taj je pralik način kako Bog kaže Ja. To je ono istinsko i temeljno. Kad bi bilo moguće posvema zakoraknuti u vjeru, tada bi po Guardiniju »odgovor na pitanje, što osobnost naprosto jest, glasio: Božja Trojednost«. ⁷⁶ Polazeći od ovoga poimanja osobnosti ljudska osoba i njezin Ja–Ti–odnos bile bi oslabljena i rastavljena preslika Trojstva.

Čovjekov Ja–Ti–odnos prema Bogu, po kojem ljudska osoba dobiva svoje posljednje određenje, ne ide prema 'Bogu' naprosto, već prema Trojedinom Bogu. Raščlanjuje se u one odnose »u kojima Krist stoji prema Trojedinom Bogu. Ja–Ti–odnos čovjeka sastoji se u su–ispunjenju Kristovog odnosa prema Bogu«. ⁷⁷ Pravi i krajnji čovjekov cilj je Otac. Onaj pak koji zapravo Ocu kaže Ti jest Sin. »Postati kršćaninom znači stupiti u Kristov način opstojanja. Ukoliko prima udio u Kristovom govorenju Ti, utoliko

70 Bernhard LANGEMEYER, *nav. dj.*, str. 260.

71 Romano GUARDINI, *Gedanken über das Verhältnis von Christentum und Kultur*, u: *ISTI, Unterscheidung des Christlichen*, str. 145–184; *usp.* str. 173ss.

72 »Der Akt, den beide aufeinander richten, ist das Für–, Einander–, Mit–Einander–, In–Einander–Sein: der 'Geist'« (isto, str. 173).

73 Isto.

74 »Der Geist ist das 'Inne–Sein'« (isto).

75 Bernhard LANGEMEYER, *nav. dj.*, str. 260.

76 Romano GUARDINI, *Welt und Person*, str. 159–160.

77 Isto, str. 160.

novorođeni govori Ocu 'Ti'«. ⁷⁸ Duh je pak onaj koji čovjeka stavlja u najčvršću bliskost osobnog odnosa. On ga uklapa u Krista i tako ga poziva u njegov istinski Ja. On ga stavlja nasuprot Ocu i osposobljava ga da govori istinski 'Ti'. Time kršćanska osobnost, kao i milost, poprima svoje posljednje određenje. Milost znači da je kršćanin sudionik u životu Trojedinog Boga i to tako što ga Duh Sveti unosi u Kristov odnos prema Ocu i kršćanin zajedno s Kristom Ocu govori Ti. Time je odgovoreno na maloprije postavljena pitanja o tomu kako čovjek ima udjela u životu Boga i kako mu Bog to omogućuje.

Takvim je poimanjem Guardini bio ispred njemačkih dogmatičara, svojih suvremenika koji su milost još uvijek opisivali u prvom redu kao dar ističući tako njezin 'postvareni' značaj. Tako Franz Diekamp, u udžbeniku iz g. 1921., definira milost kao »nadnaravni dar koji nam Bog iz ničim obvezane dobrohotnosti podjeljuje za naše vječno spasenje«. ⁷⁹ U svom priručniku iz g. 1929. slično govori i Bernhard Bartmann, ⁸⁰ kao i Ludwig Ott, pripadnik naredne generacije dogmatičara, čija dogmatika prvi put izlazi 1952. godine. ⁸¹

5. Osvrt

Guardini, može se reći, promatra milost u prvom redu kao sveobuhvatnu stvarnost spasenja. Ona je sveukupno Božje djelovanje prema čovjeku. Ukratko, milost je Božja *okrenutost* k čovjeku. Izrazi li se sintagmama, milost je najprije *milosrđe* Božje, *ljubav* Božja očitovana u Kristu. Ta je ljubav čista Božja inicijativa koja daje smisao čovjekovu životu i temelj njegovom bitku. Guardini je tako uspio milost staviti u široki kontekst promatranja. Ona, dakle, nije prije svega jedna stvarnost u čovjeku, kako je to usko gledala školska teologija njegovog vremena. Naravno da Guardini poznaje i taj vidik milosti. Označuje ga, bez ulaženja u dublje tumačenje, rađanjem »nove čovječnosti«. ⁸² No, milost je za njega bitno više. Ona naznačuje perspektivu Božjeg spasenjskog djelovanja. Milost nije ništa drugo nego okrenutost svetoga i živoga Boga k čovjeku i njegovo unošenje u Božju životnu blizinu.

Tu Božju okrenutost k čovjeku Guardini stavlja u perspektivu Ja–Ti–odnosa čovjeka i Boga. Po stvaranju je čovjek posvema *upućen na Boga*. On se s njime

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Franz DIEKAMP: *Katholische Dogmatik nach den Grundsätzen des heiligen Thomas*, 3. sv., Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, ⁵1921., str. 356.

⁸⁰ Bernhard BARTMANN, *Lehrbuch der Dogmatik*, 2. sv., Freiburg, Herder, ⁷1929., str. 3: »Milost je nadnaravni dar, koji nam Bog zbog Kristovih zasluga podjeljuje za vječno spasenje.«

⁸¹ Ludwig OTT, *Grundriss der katholischen Dogmatik*, Freiburg, Herder, ¹⁰1981., str. 267: Milost je »nadnaravni dar, koji Bog iz slobodne dobrohotnosti podjeljuje razumnom stvoarenju za vječno spasenje.«

⁸² Romano GUARDINI, *Freiheit, Gnade, Schicksal*, str. 146. »Milost je konačno sve to, što opisani odnos Boga i čovjeka u njemu uzrokuje: prosvjetljenje razumijevanja, sredenost i jačanje volje u dobru, nutarnji život ljubavi i prijateljevanja s Bogom, spasenje života, jednom riječi rečeno, novo rađanje one nove čovječnosti, o kojoj osobito Pavao tako često i snažno govori« (isto).

nalazi u dijalogu. Čovjekovo Ja sastoji se bitno u tome da je Bog njegov Ti. I sam taj osobni odnos u koji je Bog po stvaranju čovjeka uzdigao, Guardini označuje kao milost.

O milosti, u bitno višem smislu nego pri stvaranju, Guardini govori pod vidikom otkupljenja. On milost stavlja u kristološku perspektivu, uvodeći u svoje izlaganje novu kategoriju: »biti–u« (*In–Sein*). Proslavljeni Krist, po djelovanju Duha Svetoga, prebiva »u« kršćaninu i time on dobiva *novi bitak*. Tako je milost načelo onog kršćaninova opstojanja koje dolazi iz Isusove osobe i njegovog Evanđelja.

Po milosti čovjek ulazi u zajedništvo s Bogom: To je zajedništvo posve specifično jer Bog je Trojedini: Otac, Sin i Duh Sveti. Čovjek ne govori izravno Ocu Ti, nego ga Duh Sveti unosi u Krista i tako on sudjeluje na Kristovom odnosu prema Ocu: zajedno sa Sinom Ocu govori Ti. Tako kršćanin ima udjela u životu Trojedinog Boga. On je s Bogom u zajedništvu – i to je ono središnje i temeljno u Guardinijevom poimanju milosti. Kao plod otkupljenja, milost u pravom smislu riječi, zapravo ima dva aspekta. S jedne strane, po djelovanju Duha Svetoga, to je prebivanje Krista u vjerniku. To znači da je milost oblik kršćanske egzistencije, načelo ljudskog opstojanja. Time je istaknuta kristološka i pneumatološka dimenzija milosti. S druge strane, kršćanin je uključen u zajedništvo s Trojedinim Bogom, što znači kršćaninovo sudioništvo u životu Oca, Sina i Duha Svetoga. To zajedništvo utemeljeno je trojstveno.⁸³

Gledajući u cjelini, Guardinijevo poimanje milosti nosi jak pečat dijaloškog promatranja stvarnosti. Njegove »personalne kategorije oživljuju jednostrani ontičko–naravni način gledanja«.⁸⁴ No valja reći da je njegova filozofija i fenomenološki obilježena. Njome on uspijeva orisati problem, sugestivnim i pronicavim formulacijama. Ne smećući sve to s uma, možda će teolog sustavne dogmatike lakše shvatiti zašto Guardinijevo promišljanje nema one dubine koja obilježuje sustavnu teologiju.

Osim uobičajenih stručnih teoloških naziva, u Guardinijevim tekstovima nalazimo i neke nove, koje je on sâm stvarao, da bi omogućio razumijevanje i onim slušačima i čitateljima koji nisu bili teolozi po struci. Nazivi koje je on stvorio uspostavili su potrebnu komunikaciju i tako omogućili izražavanje sadržaja vjere novim govorom. No, opet valja podsjetiti da onima koji se bave sustavnom teologijom to nazivlje nije dovoljno precizno. To vrijedi utoliko više što Guardini redovito i ne teži k tome da stvori jednoznačno nazivlje. Tako, primjerice, za opis nekih sadržaja on uzima više različitih naziva i definicija, kao da time želi dati alternativu preciznoj teologiji i jednoobraznim defi-

83 Usp. Georg KRAUS, Gnade, u: Wolfgang BEINERT (ur.): *Lexikon der katholischen Dogmatik*, Freiburg, Herder, 1987., str. 201–209. Kao glavne sastavnice milosti autor ističe trinitarni izvor, kristocentrično usmjerenje i osobni značaj (isto, str. 206–208), što je prisutno u Guardinijevom poimanju milosti.

84 Gisbert GRESHAKE / Eva–Mari FABER, Gnade. V. Theologie– und dogmengeschichtlich, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, 4. sv., Freiburg, Herder, 1995., stupci 772–779, ovdje 778.

nicijama. Riječ je, dakle, o njegovoj ‘umanjenoj’ sustavnosti. Guardini u znatnoj mjeri zastupa angažirani sintetički govor, koji budući da nije samo u ulozi analitičko–sustavnog govora teologije, sadrži pronicave uvide i formulacije. Kod njega, dakle, očito dolazi do izražaja stanoviti sraz tih dvaju načina govora. To čitatelji njegovih tekstova moraju imati na umu.

Zaključak

Postavljajući svoje poimanje milosti povijesno–spasenjski, Guardini je uspio staviti milost u široki kontekst promatranja. Ona tako naznačuje perspektivu sveukupnog Božjeg spasenjskog djelovanja prema čovjeku. Milost je, rečeno u slici, dobrohotna Božja okrenutost k čovjeku i njegovo unoenje u Božju životnu blizinu. Ili kazano teološki, bit milosti sastoji se u tome da proslavljeni Krist, po djelovanju Duha Svetoga, prebiva u kršćaninu i time on dobiva novi bitak te da kršćanin biva ujedno uzdignut u zajedništvo života Oca i Sina i Duha Svetoga.

Guardinijevo poimanje milosti stoji tako veoma blizu zahtjevu suvremene teologije o cjelovitosti gledanja, što smo naveli na početku rada. Njegovo poimanje milosti nije u prvom redu neki ‘traktat’ o milosti, koliko je ono sveobuhvatna perspektiva teologije. U toj perspektivi teologija može, naime, izlagati kršćansku poruku spasenja, kada razvija antropologiju koja je u Guardinijevom opusu, pa, prema tome, i u ovom istraživanju izričito prisutna, i kada misterij spasenja promatra pod svim ostalim vidicima.

Guardinijevo je djelo bez sumnje primjer kako jedan opus, i onda kada se nalazi izvan okvira sustavne teologije, može dati značajne impulse u razvitku kako njenog načinu razmišljanja, tako i govora.

THE CONCEPT OF GRACE IN THE WORKS OF ROMANO GUARDINI

Đuro ZALAR

Summary

Romano Guardini (1885-1968) at his unique university chair of 'The Philosophy of Religion and a Catholic/Christian Perspective of the World', represented in his theological and philosophical studies an integral view. As such his view on Grace was seen as an all encompassing Divine work of salvation for man, therefore rising above the narrow views of scholarly theology of his time, which saw Grace primarily as a particular reality in man.

According to Guardini, Grace has these following aspects: 1) God in His history of salvation showed His complete preference and good will towards man. 2) This was initially shown in creation, which is the basis of man's orientation towards God. 3) By Christ's salvation man receives a new essence and, 4) is brought into the personal community of the Trinity.

Bringing into his thoughts the category of dialogical personalism, Guardini managed to revive a one sided ontical-natural perception of Grace, characteristic for neo-scholastic theology for the first half of this century. Meanwhile his involved synthetist style of speech, which contains penetrating insights and formulations, is a significant contribution in creating a modern theological discourse.